NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

UO‘K (UDK): 81’272:81’373.2

1991–2026-YILLARDA O‘ZBEKISTON TIL SIYOSATINING INGLIZ TILI MAQOMI VA UNING MAHALLIY VARIANTLASHUVIGA TA’SIRI

Raxmonova Zebunisso Anvarjon qizi
Namangan davlat chet tillari instituti doktoranti
E-mail: zebunisso.rakhmonova94@gmail.com
ORCID: 0009-0006-4260-5245

Annotatsiya: *Ushbu tadqiqot 1991–2026-yillarda O‘zbekistonda olib borilgan me’yoriy-huquqiy til siyosatining ingliz tili maqomiga ta’sirini diaxronik va institutsional yondashuvlar asosida tahlil qiladi. Ishning maqsadi — asosiy qonun hujjatlari (PQ-1875, PF-4947, VM-312, VM-3318, PQ-241) dinamikasini o‘rganish orqali tildan foydalanishning institutsionallashuv darajasini aniqlash hamda “Uzbek English” mahalliy varianti shakllanishi uchun asoslarni aniqlashdan iborat. Maqolada Bernard Spolski modeli va kontent-tahlilga tayangan holda, ingliz tili siyosati evolyutsiyasi uch bosqichni bosib o‘tgani ko‘rsatildi: davlat tili ustuvorligi davri (1991–2000); yashirin maqomni rejalashtirish va ommalashtirishning boshlanishi (2001–2016); tizimlashtirish hamda tilni strategik muloqot vositasiga aylantirish (2017–2026). Sertifikatlash va moddiy rag‘batlar ingliz tilini muhim lingvistik hamda iqtisodiy kapitalga aylantirgani va uning B. Kachru “Expanding Circle” doirasidan chiqib, mahalliy variantlanishiga sharoit yaratayotgani ko‘rsatib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *til siyosati, ingliz tilining maqomi, O‘zbekiston, Uzbek English, diaxronik tahlil, B. Spolsky modeli, lingvistik kapital, yashirin maqom rejalashtirish, institutsionallashuv, me’yoriy-huquqiy hujjatlar.*

ВЛИЯНИЕ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ УЗБЕКИСТАНА В 1991–2026 ГОДАХ НА СТАТУС АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ЕГО ЛОКАЛЬНУЮ ВАРИАТИВНОСТЬ

Аннотация: *Данное исследование анализирует влияние нормативно-правовой языковой политики, проводимой в Узбекистане в 1991–2026 годах, на статус английского языка на основе диахронического и институционального подходов. Цель работы — определить степень институционализации использования языка путем изучения динамики ключевых нормативно-правовых актов (ПП-1875, УП-4947, ПКМ-312, ПКМ-3318, ПП-241), а также выявить основы для формирования локального варианта «Uzbek English». Опираясь на модель Бернарда Спольского и контент-анализ, в статье показано, что эволюция политики в отношении английского языка прошла три этапа: период приоритета государственного языка (1991–2000); скрытое планирование статуса и начало популяризации (2001–2016); систематизация и превращение языка в стратегическое средство общения (2017–2026). Продемонстрировано, что сертификация и материальное стимулирование превратили английский язык в важный лингвистический и экономический капитал, создав условия для его локальной вариативности за пределами «Expanding Circle» Б. Качру.*

Ключевые слова: *языковая политика, статус английского языка, Узбекистан, Uzbek English, диахронический анализ, модель Б. Спольского, лингвистический капитал, скрытое планирование статуса, институционализация, нормативно-правовые акты.*

THE IMPACT OF UZBEKISTAN’S LANGUAGE POLICY IN 1991–2026 ON THE STATUS OF ENGLISH AND ITS LOCAL VARIATION

Abstract: *This study analyzes the impact of Uzbekistan’s regulatory language policy from 1991 to 2026 on the status of the English language using diachronic and institutional approaches. The objective of the paper is to determine the degree of institutionalization of language use by examining the dynamics of key legislative acts (PQ-1875, PF-4947, VM-312, VM-3318, PQ-241) and to identify the foundations for the emergence of the localized variety ”Uzbek English”. Drawing on Bernard Spolsky’s model and content analysis, the article demonstrates that the evolution of English language policy progressed through three stages: the era of state language priority (1991–2000); implicit status planning and the onset of popularization (2001–2016); and systematization alongside the transformation of the language into a strategic communication medium (2017–2026). The paper highlights that*

certification and financial incentives have converted English into vital linguistic and economic capital, establishing the prerequisites for its localized variation beyond B. Kachru's "Expanding Circle".

Keywords: *language policy, status of English, Uzbekistan, Uzbek English, diachronic analysis, Spolsky model, linguistic capital, implicit status planning, institutionalization, regulatory documents.*

Kirish

XXI asr globallashuv va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan davrda, tillarning jamiyatdagi amaldagi maqomi hamda ularni qonun yo‘li bilan tartibga solish har qanday suveren davlatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy taraqqiyot strategiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. B. Spolskining fikricha, til siyosati jamiyat yoki davlat tomonidan muayyan tillarga yoxud ularning variantlariga nisbatan ongli tarzda belgilangan me’yorlar, ijtimoiy ustuvorliklar va institutsional boshqaruv qarorlarining ko‘p qirrali majmuidir [15]. Til siyosati faqatgina ta’lim tizimining mazmuni va yo‘nalishini belgilabgina qolmasdan, balki fuqarolarning mehnat bozoridagi mavqeyi, ijtimoiy harakatchanligi va milliy o‘zlikni anglash darajasiga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatadi [15; 13]. Zamonaviy globallashgan dunyoda ingliz tili endilikda nafaqat xalqaro muloqot va biznes vositasi, balki ilm-fan, texnologiyalar, akademik almashinuv va transmilliylashuv jarayonlarining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida namoyon bo‘lmoqda [2; 12]. Shu bois post-sovet hududidagi rivojlanayotgan davlatlar uchun milliy-madaniy o‘zlikni saqlab qolgan holda ingliz tilini davlat va jamiyat hayotiga faol integratsiya qilish murakkab va ko‘p qirrali sotsiolingvistik jarayon hisoblanadi [14; 11].

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishish arafasida, til siyosati dastlabki bosqichining eng ustuvor vazifasi sifatida o‘zbek tilining davlat tili maqomini tiklash hamda sovet davrida chetlashtirilgan milliy til huquqlarini amalda ta’minlashni belgilab oldi. 1989-yil 21-oktyabrda “Davlat tili haqida”gi Qonunning qabul qilinishi va 1995-yilda uning yangilangan tahriri tasdiqlanishi bilan milliy til siyosatining mustahkam huquqiy poydevori yaratildi [7]. Ammo keyingi o‘n yilliklarda mamlakatning bozor iqtisodiyotiga o‘tishi, xalqaro hamjamiyatga bosqichma-bosqich kirib borishi hamda jahon mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishga intilishi xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini o‘rganish va amalda qo‘llashga bo‘lgan davlat yondashuvini tubdan o‘zgartirishni taqozo etardi [3; 4].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2012–2026-yillar oralig‘ida qabul qilingan bir qator davlat hujjatlari — “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-1875-sonli qaror [5], “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmon [6], “Xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi VM-312-sonli qaror [8], “Xalqaro va milliy sertifikatlar muvofiqlik jadvalini tasdiqlash to‘g‘risida”gi VM-3318-sonli qaror [9] hamda maktab ta’limini rivojlantirishga oid PQ-241-sonli qaror [4] — mamlakatda ingliz tilining ijtimoiy maqomini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqdi. Mazkur normativ-huquqiy hujjatlar ingliz tilini ta’lim muassasalaridagi an’anaviy “o‘quv fani” darajasidan chiqarib, uni davlat xizmatchilari, ilmiy izlanuvchilar, tadbirkorlar va yoshlar uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan majburiy hamda rag‘batlantiriluvchi vositaga aylantirdi [11; 13].

Til siyosatining bunday jadal me’yoriy-huquqiy institutsionallashuvi va ommalashuvi O‘zbekistonda o‘ziga xos sotsiolingvistik va interferensial jarayonlarni yuzaga keltirmoqda. Davlat darajasidagi moddiy va ma’naviy rag‘batlantirish mexanizmlari — oylik maoshlarga 15–50 foizgacha ustama belgilanishi, xalqaro va milliy sertifikatlarning (IELTS, TOEFL, CEFR) talab qilinishi, xususiy ta’lim sektoriga subsidiyalar ajratilishi — mamlakatda ingliz tilini faol qo‘llovchi keng ijtimoiy qatlamni shakllantirdi [1; 13]. Natijada ingliz tili an’anaviy ravishda amal qilib kelgan “Chet tili sifatida ingliz tili” (EFL) hamda B. Kachru ilgari surgan “Expanding Circle” chegaralaridan bosqichma-bosqich chiqib, mahalliy madaniy, sintaktik, leksik va pragmatik xususiyatlar bilan boyigan “Uzbek English” ko‘rinishida namoyon bo‘lish belgilarini va ijtimoiy-huquqiy shart-sharoitlarini namoyon eta boshladi [3; 4].

Shu bilan birga, mavjud sotsiolingvistik va filologik tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston til siyosatini tartibga soluvchi rasmiy me’yoriy-huquqiy hujjatlar va davlat qarorlari diaxronik hamda institutsional nuqtai nazardan tizimli tadqiq etilmagan. Davlatning me’yoriy-huquqiy tashabbuslari ingliz tilining lokal variantlashuvi (“Uzbek English”) uchun qanday ijtimoiy-huquqiy va lingvistik zamin yaratganligi masalasi hamon ochiq qolmoqda. Shu sababli ushbu tadqiqot tatqiq etmoqchi bo‘lgan muammo bu davlat me’yoriy-huquqiy til siyosatining evolyutsiyasi ingliz tilining jamiyatda amaldagi maqomini qanday qayta shakllantirgani hamda ushbu bosqichma bosqich o‘zgarishlar “Uzbek English” variantining yuzaga kelishi uchun qanday sotsiolingvistik va huquqiy zamin yaratayotganini ilmiy asoslab berishdan iborat. Tadqiqotning asosiy maqsadi — 1991–2026-yillarda O‘zbekistonda qabul qilingan rasmiy me’yoriy-huquqiy hujjatlarni diaxronik va kontent-tahlil usullari orqali o‘rganish, ingliz tilining huquqiy-ijtimoiy maqomidagi bosqichli evolyutsiyani aniqlash hamda uning “Uzbek English” mahalliy varianti shakllanishidagi rolini nazariy va amaliy jihatdan asoslab berishdir.

Adabiyotlar tahlili

Til siyosati va uning jamiyatdagi institutsional mexanizmlarini tadqiq etishda B. Spolski ilgari surgan uch komponentli model — til amaliyoti, til e'tiqodi/ideologiyasi va til boshqaruvi — ushbu tadqiqot uchun birlamchi nazariy tayanch hisoblanadi [15]. Spolskining ta'kidlashicha, rasmiy til boshqaruvi, ya'ni qonun va qarorlar, jamiyatda mavjud boʻlgan haqiqiy til amaliyoti va ijtimoiy e'tiqodlar bilan mos kelgandagina kutilgan sotsiolingvistik samarani beradi [15]. Mazkur nazariy konsepsiyani E. Shohami oʻzining "yashirin til siyosati" va "siyosiy mexanizmlar" nazariyasi bilan yanada boyitgan [13]. Shohami koʻrsatib oʻtganidek, rasmiy hujjatlarda ochiq ta'kidlanmagan, ammo imtihon tizimlari, majburiy sertifikatlash, til talablari va iqtisodiy manbalarni taqsimlash kabi yashirin vositalar orqali amalga oshiriladigan til siyosati koʻpincha deklarativ e'lonlardan koʻra ancha kuchliroq sotsiolingvistik ta'sir kuchiga ega boʻladi [13].

Lingvistik va ijtimoiy kapital nazariyasi doirasida P. Burdyening qarashlari alohida oʻrin tutadi. P. Burdye tilni shunchaki neytral muloqot vositasi emas, balki ijtimoiy maydonda subyektning mavqeyini, iqtisodiy daromadini va nufuzini belgilaydigan ramziy va lingvistik kapital sifatida talqin qiladi [1]. Oʻzbekiston kontekstida ingliz tili bilimining mehnat bozorida yuqori iqtisodiy qiymatga ega boʻlishi, davlat xizmatida va ilmiy sohaga kirishda ustunlik berishi Burdyeu nazariyasining yorqin amaliy tasdigʻidir [1; 13].

Post-sovet davlatlaridagi til siyosati va koʻptillilik dinamikasini oʻrgangan A. Pavlenko post-sovet makonida davlatlar til siyosatida uchta asosiy jarayonni — milliy tilni tiklash, sovet davridan qolgan rus tili pozitsiyasining oʻzgarishi hamda yangi xalqaro tillarning joriy etilishini — boshdan kechirganini koʻrsatib oʻtgan [11]. J. Smagulova esa Qozogʻiston misolida "qozoqlashtirish" va uch tillilik siyosatining jamiyatdagi til munosabatlariga hamda til egalari stereotiplariga ta'sirini tahlil qilib, davlat me'yoriy hujjatlarining ijtimoiy amaliyot bilan toʻqnashuv nuqtalarini yoritgan [14]. Oʻzbekiston ushbu umumiy post-sovet tendensiyasiga mos kelgani holda, soʻnggi yillarda ingliz tiliga strategik va ommaviy ustuvorlik berilishi jihatidan mintaqada alohida ajralib turuvchi xususiyat namoyon etmoqda [11; 14].

World Englishes va ingliz tilining global tarqalishi nazariyasi sohasida B. Kachru yaratgan "uch doira" modeli metodologik invariant boʻlib xizmat qiladi [3]. Kachru ingliz tilining qoʻllanilish darajasi va tarixiy ildizlariga koʻra jamiyatlarni uchga ajratadi: Inner Circle (ingliz tili ona tili boʻlgan mamlakatlar), Outer Circle (ingliz tili ikkinchi rasmiy va institutsional til boʻlgan sobiq koloniyalar) va Expanding Circle (ingliz tili chet tili sifatida oʻrganiladigan mamlakatlar) [3]. Kachruning ta'kidlashicha, ingliz tili muayyan hududda faol va ommaviy qoʻllanila boshlagach, u mahalliy lingvo-madaniy xususiyatlarni qabul qiladi va muqarrar ravishda mustaqil mahalliy variant koʻrinishini oladi [3; 4]. Ushbu yoʻnalishni davom ettirgan J. Jenkins va B. Seidlhofer ingliz tilining xalqaro lingua-franka (ELF) sifatidagi funksiyasini tadqiq etib, muloqotda til egalari (native-speaker) me'yorlariga koʻr-koʻrona ergashish emas, balki mahalliy muloqotchilarning pragmatik va funksional ehtiyojlari ustuvor ahamiyat kasb etishini isbotlagan [2; 12].

Oʻzbekistonda ingliz tilining amalda qoʻllanishini tadqiq etgan ishlar ta'lim islohotlari va yoshlarning uni lingvistik kapital deb idrok etishini koʻrsatgan [1; 3; 11; 13]. Biroq mavjud nazariy yondashuvlarning hech biri til siyosatining huquqiy mexanizmlari hamda uning sotsiolingvistik oqibatlari oʻrtasidagi bogʻliqlikni alohida holda toʻliq izohlay olmaydi [1; 15]. Shu sababli ushbu tadqiqotda huquqiy hujjatlar tahlilini sotsiolingvistik nazariyalar (Spolsky, Shohami, Burdyeu, Kachru, Jenkins) bilan integratsiyalashgan holda qoʻllash metodologik jihatdan zarurdir [2; 3; 13; 15].

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda me'oriy-huquqiy til siyosatining vaqt boʻyicha dinamikasini hamda uning sotsiolingvistik oqibatlarini tahlil qilish uchun kvalitativ diaxronik kontent-tahlil va institutsional-tizimli yondashuv usullaridan foydalandik. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida Bernard Spolskyning til siyosati triadasi [15] hamda Elana Shohamining "yashirin til siyosati" va "siyosiy mexanizmlar" konsepsiyasi [13] tanlab olindi. Mazkur nazariy tahlillar me'yoriy-huquqiy hujjatlarning nafaqat ochiq e'lon qilingan maqsadlarini, balki ularning jamiyatda yuzaga keltirgan bilvosita sotsiolingvistik va interferentsial oqibatlarini chuqur anglashimiz uchun imkon beradi.

Tadqiqotning empirik bazasini 1991–2026-yillarda Oʻzbekiston Respublikasining rasmiy qonunchilik platformasi — "Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi" (lex.uz) — hamda Oʻzbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari toʻplamida e'lon qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar tashkil etadi [4; 5; 6; 8; 9]. Tahlil uchun quyidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlar saralab olindi: "Davlat tili haqida"gi Qonun (1989-yil 21-oktabr, 1995-yil 21-dekabrdagi yangi tahriri) [7]; Prezidentning 2012-yil 10-dekabrdagi PQ-1875-sonli qarori [5]; Prezidentning 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni [6]; Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-maydagi 312-sonli qarori [8]; Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 26-maydagi 3318-sonli qarori [9]; hamda Prezidentning 2024-yil 21-iyundagi PQ-241-sonli qarori [4].

Me'yoriy-huquqiy hujjatlarni diaxronik kontent-tahlil qilishni quyidagi toʻrtta asosiy mezon boʻyicha amalga oshirdik: birinchidan, ingliz tilining statusi va maqomini tekshirish — hujjatda ingliz tiliga berilgan ijtimoiy-huquqiy va institutsional maqom hamda uning davlat va jamiyat muloqotidagi oʻrni [13; 15]; ikkinchidan, institutsional mexanizmlar va ragʻbatlantirishlar — majburiy sertifikatlar (IELTS, CEFR), oylik maosh ustamalari (15–50 foiz), grantlar hamda davlat imtihonlaridagi imtiyozlar dinamikasi [1; 8; 9]; uchinchidan, "policy silence" va ingliz tilining bilvosita maqomi — hujjatlarda rasman ta'kidlanmagan, ammo amalda ingliz tilini boshqa tillardan ustun mavqega koʻtargan sotsiolingvistik

omillar [7; 11]; to‘rtinchidan, mahalliy variantlanish sharoiti — davlat me’yorlarining ingliz tilini ommalashtirish orqali “Uzbek English” shakllanishiga yaratgan zamini [3; 4].

Tanlangan hujjatlar korpusi xronologik tartibda joylashtirilib, har bir hujjat matni yuqorida sanab o‘tilgan 4 ta mezon asosida bizma bir tahlil qilindi. Tahlil jarayonida har bir hujjatdan ingliz tiliga oid me’yoriy ko‘rsatmalar, moddiy rag‘batlantirish choralari va institutsional vazifalar ajratib olindi hamda ular xronologik ketma-ketlikda taqqoslandi.

Natijalar va ularning tahlili

1991–2026-yillar oralig‘idagi normativ-huquqiy hujjatlar korpusini Spolsky [15] va Shohami [13] modellari asosida diaxronik va kontent-tahlil qilish O‘zbekistondagi ingliz tili siyosati evolyutsiyasini uchta aniq bosqichga ajratish imkonini berdi, bular davlat tilini tiklash davridan boshlab strategik lingvistik muhit shakklanishiga qadar davrlarni bosib o‘tganini ko‘rsatadi.

Mustaqillikning dastlabki yillarida (1991–2000) O‘zbekiston til siyosati asosan o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyini tiklashga qaratilib [7], ingliz tiliga nisbatan me’yoriy-huquqiy munosabat “policy silence” tamoyili bilan tavsiflandi [7; 13]. Ushbu davrda ingliz tili alohida institutsional rag‘batlantirish mexanizmlarisiz, o‘quv rejalaridagi an’anaviy chet tillaridan biri sifatida neytral va akademik shaklda o‘qitildi [3]. Natijada til “Expanding Circle” va klassik EFL doirasida qolib, asosan tashqi aloqalar kabi tor sohalar bilan cheklandi [3; 7] hamda maosh ustamalari yoki sertifikatlash talablarining yo‘qligi sababli ijtimoiy ehtiyoj past bo‘lib, mahalliylashuv jarayonlari uchun zaruriy ommaviylik shakllanmadi.

Vaziyat XXI asr boshlarida tubdan o‘zgara boshladi: mamlakatning xalqaro hamjamiyatga integratsiyalashuvi va iqtisodiy modernizatsiya ehtiyojlari chet tillarini, xususan ingliz tilini ta’lim tizimida o‘qitish yondashuvini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etdi. 2001–2016-yillarni qamrab olgan ikkinchi bosqichdagi tub burilish Prezidentning 2012-yil 10-dekabrdagi PQ-1875-sonli qarori bilan belgilandi [5]. Ushbu qaror mamlakat til siyosatida “implicit status planning” mexanizmini ishga tushirdi [5; 13]: qarorda ingliz tiliga rasmiy-huquqiy darajada davlat tili yoki ikkinchi rasmiy til maqomi berilmagan bo‘lsa-da, u ta’lim tizimining barcha bosqichlarida, 1-sinfdan boshlab, majburiy o‘rganiladigan fan sifatida belgilandi [5]. Shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida mutaxassislik fanlarini ingliz tilida o‘qitish, pedagog kadrlar uchun ingliz tilini bilish talabini kuchaytirish hamda sertifikatga ega o‘qituvchilarning oylik maoshlariga 15–30 foiz miqdorida ustama belgilash amaliyoti joriy etildi [5]. Bu bilan ingliz tili oddiy ta’lim fanidan jamiyat a’zolarining ijtimoiy hamda iqtisodiy mavqeyini belgilovchi lingvistik kapitalga aylanishning dastlabki institutsional poydevori qo‘yildi [1; 5]. Ushbu bosqichda, shuningdek, xususiy til o‘quv markazlarining soni keskin oshdi, ingliz tili bo‘yicha xalqaro sertifikatlarga bo‘lgan talab shakllana boshladi, oliy ta’lim muassasalarida grant asosida xorijga o‘qishga yuborish dasturlari kengaydi. Bu omillarning barchasi ingliz tilini nafaqat rasmiy ta’lim tizimida, balki norasmiy ijtimoiy muhitda ham mustahkam mavqega ega bo‘lishiga xizmat qildi, biroq bu davrda hali ingliz tilining maqomi to‘g‘ridan-to‘g‘ri qonun darajasida emas, balki asosan idoraviy buyruqlar va dasturlar darajasida tartibga solingani uchun uni yashirin xususiyatga ega deb baholash mumkin.

2017-yildan boshlab O‘zbekistonda amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar va “Harakatlar strategiyasi” (PF-4947) til siyosatini tubdan yangi, institutsional darajaga ko‘tardi [6]. 2021-yil 19-maydagi VM-312-sonli qaror hamda 2021-yil 26-maydagi VM-3318-sonli qaror orqali xorijiy tillarni ommalashtirish bo‘yicha yangi davlat agentligi tashkil etildi hamda milliy va xalqaro sertifikatlash — IELTS, TOEFL, CEFR — tizimi barcha sohalarga joriy qilindi [8; 9]. 2024-yildagi PQ-241-sonli qaror esa maktab bitiruvchilari hamda oliy ta’lim, magistratura va doktoranturaga kiruvchilar uchun sertifikat darajasini majburiy shart qilib belgiladi [10]. Shu tariqa uchinchi bosqichda ingliz tili davlat hamda jamiyat hayotining strategik muloqot vositasi darajasiga ko‘tarildi, uning maqomi endi nafaqat majburiy, balki yuqori darajada rag‘batlantiriluvchi va moliyaviy jihatdan qadrlanuvchi resursga aylandi.

1-jadvalda keltirilgan ma’lumotlar ushbu uch bosqichning asosiy me’yoriyhuquqiy hujjatlari, institutsional turi, ingliz tilining jamiyatdagi maqomi va rag‘batlantirish darajasi hamda lingvistik oqibatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni namoyish etadi.

Jadval 1

1991–2026-yillarda O‘zbekiston ingliz tili siyosatining bosqichli evolyutsiyasi

Bosqich va yillar	Asosiy me’yoriy-huquqiy hujjatlar	Til siyosatining institutsional turi (Spolsky / Shohami)	Ingliz tilining jamiyatdagi maqomi va rag‘batlantirish	Lingvistik oqibatlar va variantlanish darajasi
I bosqich (1991–2000)	“Davlat tili haqida”gi Qonun (1989, 1995) [7]	Policy silence (siyosiy sukunat) [7; 11]	Klassik chet tili (EFL), rag‘batlantirish	Inner Circle me’yorlariga ergashish, past ommaviylik, tor interferensiya [3]

Bosqich va yillar	Asosiy me'yoriy-huquqiy hujjatlar	Til siyosatining institutsional turi (Spolsky / Shohami)	Ingliz tilining jamiyatdagi maqomi va rag'batlantirish	Lingvistik oqibatlar va variantlanish darajasi
			mexanizmlari yo'q [3]	
II bosqich (2001–2016)	PQ-1875 (2012) [5]	Implicit status planning (yashirin maqom rejalashtirish) [5; 13]	Majburiy ta'lim fani (1-sinfdan), 15–30% maosh ustamalari [5]	Lingvistik kapitalga aylanishning boshlanishi, pedagogik interferensiya [1; 5]
III bosqich (2017–2026)	PF-4947 [6], VM-312 [8], VM-3318 [9], PQ-241 [10]	Institutionalized policy & incentive-driven management [8; 13; 15]	Strategik va majburiy kapital, 50% maosh ustamalari, imtihon xarajatlarini qoplash [1; 8; 9]	"Uzbek English" variantining shakllanishi uchun sotsiolingvistik zamin [3; 4]

E. Shohami ta'kidlaganidek, davlat tomonidan qo'llaniladigan imtihonlar, sertifikatlar va moliyaviy rag'batlar eng ta'sirchan siyosiy vosita hisoblanadi [13]. O'zbekistonda 2017–2026-yillarda joriy etilgan maoshga 50 foizgacha ustama berish (VM-312) [8], C1 sertifikatiga ega o'qituvchilarning imtihon xarajatlarini davlat tomonidan qoplab berish va talabalarga imtiyozlar ajratish mexanizmlari [8; 9] ingliz tilini keng xalq ommasi uchun eng jozibador va zarur iqtisodiy manba, ya'ni Burdyeu talqinidagi lingvistik kapitalga aylantirdi [1]. Ingliz tilidan foydalanuvchilar sonining bunday sun'iy va institutsional ravishda keskin ortishi Kachru tasvirlagan sotsiolingvistik transformatsiyani keltirib chiqardi [3; 4]. Ingliz tili endi faqat "native-speaker" me'yorlariga ko'r-ko'rona taqlid qilinadigan chet tili (EFL) bo'lishdan to'xtab, O'zbekistonning o'z ichki ijtimoiy-akademik, ma'muriy va madaniy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi "Uzbek English" ko'rinishida namoyon bo'lish sohasini kengaytirmoqda [3; 4].

Me'yoriy-huquqiy hujjatlar va ularning sotsiolingvistik tahlili "Uzbek English" mahalliy varianti shakllanishi uchun uchta asosiy zamin yaratilganini ko'rsatadi. Birinchidan, leksik va pragmatik nativizatsiya kuzatilmoqda: davlat boshqaruvi, ta'lim va rasmiy hujjatlarda ingliz tilidan foydalanish jarayonida milliy-davlat realliklarini ifodalovchi leksik va semantik birliklar (masalan, mahalla, hokimiyat, khokim, tuy, sarpo, khashar, mahalla committee, testing center, presidential school) inglizcha matnlarga tizimli ravishda integratsiyalashmoqda [3; 4]. Ikkinchidan, sintaktik va stilistik interferensiya yuzaga kelmoqda: o'zbek va rus tillarining grammatik hamda stilistik qurilmalari, jumladan gap oxirida kesimning kelishi, ketma-ket ergashgan ergashtiruvchi bog'lovchilar va rasmiy-idoraviy uslubning inglizcha matnlarga ko'chishi mahalliy akademik va rasmiy inglizcha diskursda barqaror me'yorga aylanmoqda [3]. Uchinchidan, funksional diskurs sferasi kengaymoqda: ingliz tili endilikda faqat xorijliklar bilan muloqot qilish uchun emas, balki O'zbekiston fuqarolarining o'zaro akademik (konferensiyalar, ilmiy maqolalar), ta'limiy va biznes muloqoti vositasi, ya'ni lingua franka (ELF) sifatida qo'llanilmoqda [2; 10].

Shu tariqa, davlat me'yoriy-huquqiy siyosatining uch bosqichli evolyutsiyasi — siyosiy sukunatdan yashirin maqom rejalashtirishga, undan institutsionlashuv va strategik kapitalizatsiyaga o'tish — ingliz tilining O'zbekistondagi ijtimoiy vazifasini tubdan qayta shakllantirdi va uni "Expanding Circle" chegaralaridan chiqarib, mustaqil mahalliy variant sifatida rivojlanishi uchun zamin yaratmoqda.

Xulosalar

1991–2026-yillarda O'zbekistonda olib borilgan me'yoriy-huquqiy til siyosati tahlili ingliz tili evolyutsiyasi uchta asosiy bosqichni — "policy silence" davridan yashirin maqom rejalashtirish (PQ-1875) hamda faol institutsionalizatsiyagacha bo'lgan yo'lni bosib o'tganini ko'rsatadi [5; 7; 11; 13]. Rasmiy hujjatlarda ingliz tiliga ikkinchi davlat tili maqomi berilmagan bo'lsa-da, majburiy sertifikatlash (B2/C1), 50 foizgacha oylik maosh ustamalari va imtiyozlar mexanizmi (VM-312, VM-3318, PQ-241) uni jamiyatdagi eng yuqori iqtisodiy hamda ramziy lingvistik kapitalga aylantirdi [1; 4; 8; 9]. Davlat qarorlari va me'yoriy rag'batlar orqali ushbu tilning ommalashuvi ingliz tilini an'anaviy "Expanding Circle" va klassik EFL ramkalaridan olib chiqib, o'zbek milliy-davlat realliklari, sintaktik va pragmatik xususiyatlar bilan boyigan "Uzbek English" mahalliy varianti shakllanishi uchun poydevor yaratdi [3; 4].

Shu bilan birga, aytish joizki, tahlil asosan rasmiy me'yoriy-huquqiy hujjatlar korpusiga tayangan bo'lib, "Uzbek English" variantining haqiqiy leksik-grammatik xususiyatlarini aniqlash uchun keng ko'lamli empirik korpus tahlili ushbu

maqola doirasidan tashqarida qoldi. Shu sababli, kelgusi tadqiqotlarda me'yoriy-huquqiy tahlilni til foydalanuvchilaridan olingan sotsiolingvistik so'rovnomalar, natural nutq korpusi va akademik matnlar tahlili bilan uyg'unlashtirish "Uzbek English" variantining shakllanish darajasini yanada aniqroq baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Burdyeu P. Language and Symbolic Power. – Cambridge: Harvard University Press, 1991. – 302 p.

2. Jenkins J. English as a Lingua Franca: Attitude and Identity. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 284 p.

3. Kachru B.B. The Other Tongue: English across Cultures. – Urbana: University of Illinois Press, 1992. – 384 p.

4. Kachru B.B. World Englishes and Culture Wars // World Englishes. – 2017. – Vol. 36(3). – P. 450–468.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-sonli Qarori // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2012. – № 50. – 561-b.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli Farmoni // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2017. – № 6. – 70-b.

7. O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi Qonuni (yangi tahriri) // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. – Toshkent, 1995. – № 12. – 257-b.

8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 19-maydagi "Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 312-sonli Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2021. – № 09/21/312/0472.

9. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 26-maydagi "Xalqaro va milliy sertifikatlar muvofiqlik jadvalini tasdiqlash to'g'risida"gi 3318-sonli Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2021. – № 09/21/3318/0498.

10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 21-iyundagi "Maktab ta'limini rivojlantirish va sifatini oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-241-sonli Qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – 2024. – № 07/24/241/0455.

11. Pavlenko A. Language Policy and Linguistic Trends in the Post-Soviet States // International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. – 2008. – Vol. 11(3-4). – P. 275–345.

12. Seidlhofer B. Understanding English as a Lingua Franca. – Oxford: Oxford University Press, 2011. – 260 p.

13. Shohami E. Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches. – London: Routledge, 2006. – 185 p.

14. Smagulova J. Language Policy, Ideology and Education in Post-Soviet Kazakhstan // International Journal of Bilingual Education and Bilingualism. – 2008. – Vol. 11(3-4). – P. 437–475.

15. Spolsky B. Language Policy. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 262 p.

References

1. Burdyeu P. Language and Symbolic Power. Cambridge, Harvard University Press, 1991. 302 p. (in English).

2. Jenkins J. English as a Lingua Franca: Attitude and Identity. Oxford, Oxford University Press, 2007. 284 p. (in English).

3. Kachru B.B. The Other Tongue: English across Cultures. Urbana, University of Illinois Press, 1992. 384 p. (in English).

4. Kachru B.B. World Englishes and Culture Wars. World Englishes, 2017, vol. 36, no. 3, pp. 450–468. (in English).

5. Postanovleniye Prezidenta Respubliki Uzbekistan "O merakh po dal'neyshemu sovershenstvovaniyu sistemy izucheniya inostrannykh yazykov" No. PQ-1875 ot 10 dekabrya 2012 g. [Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve the foreign language learning system" No. PQ-1875 dated December 10, 2012]. Sobraniye zakonodatel'stva Respubliki Uzbekistan, 2012, no. 50, p. 561. Available at: https://lex.uz/docs/2126032 (in Uzbek).

6. Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan "O Strategii deystviy po dal'neyshemu razvitiyu Respubliki Uzbekistan" No. PF-4947 ot 7 fevralya 2017 g. [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan" No. PF-4947 dated February 7, 2017]. Sobraniye zakonodatel'stva Respubliki Uzbekistan, 2017, no. 6, p. 70. Available at: https://lex.uz/docs/3107036 (in Uzbek).

7. Zakon Respubliki Uzbekistan "O gosudarstvennom yazyke" (novaya redaktsiya) [Law of the Republic of Uzbekistan "On the State Language" (new edition)]. Vedomosti Oliy Mazhlisa Respubliki Uzbekistan, 1995, no. 12, p. 257. Available at: https://lex.uz/docs/108383 (in Uzbek).

8. Postanovleniye Kabineta Ministrov Respubliki Uzbekistan "O merakh po effektivnoy organizatsii deyatel'nosti po populyarizatsii izucheniya inostrannykh yazykov" No. 312 ot 19 maya 2021 g. [Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "On measures to effectively organize activities for the popularization of learning foreign languages" No. 312 dated May 19, 2021]. Natsional'naya baza dannykh zakonodatel'stva, 2021, no. 09/21/312/0472. Available at: https://lex.uz/docs/5424911 (in Uzbek).

9. Postanovleniye Kabineta Ministrov Respubliki Uzbekistan "Ob utverzhdenii tablitsy sootvetstviya mezhdunarodnykh i natsional'nykh sertifikatov" No. 3318 ot 26 maya 2021 g. [Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan "On approval of the conformity table of international and national certificates" No. 3318 dated May 26, 2021]. Natsional'naya baza dannykh zakonodatel'stva, 2021, no. 09/21/3318/0498. Available at: https://lex.uz/docs/543318 (in Uzbek).

10. Postanovleniye Prezidenta Respubliki Uzbekistan "O dopolnitel'nykh merakh po razvitiyu i povysheniyu kachestva shkol'nogo obrazovaniya" No. PQ-241 ot 21 iyunya 2024 g. [Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On additional measures to develop and improve the quality of school education" No. PQ-241 dated June 21, 2024]. Natsional'naya baza dannykh zakonodatel'stva, 2024, no. 07/24/241/0455. Available at: https://lex.uz/docs/6979201 (in Uzbek).

11. Pavlenko A. Language Policy and Linguistic Trends in the Post-Soviet States. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 2008, vol. 11, no. 3-4, pp. 275–345. (in English).

12. Seidlhofer B. Understanding English as a Lingua Franca. Oxford, Oxford University Press, 2011. 260 p. (in English).

13. Shohami E. Language Policy: Hidden Agendas and New Approaches. London, Routledge, 2006. 185 p. (in English).

14. Smagulova J. Language Policy, Ideology and Education in Post-Soviet Kazakhstan. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 2008, vol. 11, no. 3-4, pp. 437–475. (in English).

15. Spolsky B. Language Policy. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 262 p. (in English).